

10. Havza Ağzı'nın genel özellikleri*

Tuğba ALTUN TAFLAN¹

Ali Osman YALKIN²

APA: Altun Taflan, T. & Yalkın, A. O. (2023). Havza Ağzı'nın genel özellikleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (35), 163-175. DOI: 10.29000/rumelide.1342101.

Öz

Türkiye Türkçesinin önemli dil alanlarından biri de ağızlardır. Bunların çeşitli yönleri üzerinde Türkiye'de ve dünyada birçok çalışma yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde hâla işlenmemiş, üzerinde bilimsel çalışma yapılmamış ağız bölgeleri olduğu bilinmektedir. Günümüzde kitle iletişim araçlarının hayatımızdaki yerinin artmasıyla ağız özelliklerinin giderek kaybolduğu görölmektedir. Bu sebeple henüz bilimsel yöntemlerle hiçbir çalışma yapılmayan ağız bölgeleri üzerinde çalışılması gerekmektedir. Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalar azımsanmayacak kadar çok olmasına karşın boşluklar ve eksiklikler vardır. Türkiye Türkçesinin tam ve kapsamlı bir dil atlasının oluşturulması da ağız çalışmalarının tamamlanmasına bağlıdır. Samsun iline bağlı olan Havza ilçesi, tarihî ve coğrafi konumu bakımından bir hayli önemlidir. Anadolu'nun Türkleşmesinde kilit rol oynayan, Kurtuluş Savaşı'nın temelleri atılan coğrafyalardan biri olarak anılan Havza, bu tarihî sebeplerle önemli bir coğrafi yerleşim yeridir. Bu bağlamda Havza Ağzı, Türkiye Türkçesi ağızları içinde incelenmeye değer dil özellikleri taşımaktadır. Bu özelliklerin belirlenmesi, ilçenin önemli özelliklerinden olan ağız özelliklerini de ortaya koyacaktır. Bu makalede, Türkiye Türkçesi ağızlarına katkı sunmak amacıyla hazırlanmakta olan *Havza Ağzı (Giriş-İnceleme-Metinler-Sözlük)* adlı yüksek lisans tezine ait verilerden hareketle Havza Ağzı'nda tespit edilen genel özellikler üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Türkiye Türkçesi, Türkiye Türkçesi ağızları, Samsun, Havza ağzı

General characteristics of Havza Dialect

Abstract

One of the important linguistic area of Turkey Turkish language is dialects. Many studies have been done on various aspects of these in Turkey and in the world. It is known that within the borders of the Republic of Turkey, there are still unprocessed dialect areas on which scientific studies have not been carried out yet. Today, with the introduction of mass media into our lives, dialect features are gradually disappearing. For this reason, it is necessary to work on the dialectic regions that have not been studied with scientific methods yet. Although there are many dialect studies on Turkey Turkish dialects, there are gaps and deficiencies. The creation of a complete and comprehensive language atlas of Turkey Turkish also depends on the completion of dialect studies. Havza district, which is

* Bu makale, Dr. Öğr. Üyesi Ali Osman Yalkın danışmanlığında Tuğba Altun Taflan tarafından hazırlanmakta olan Havza Ağzı (Giriş-İnceleme-Metinler-Sözlük) adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Yüksek Lisans Öđrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakóltesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı ABD (Isparta, Türkiye), taltunn55@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8623-067X [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 14.07.2023-kabul tarihi: 20.08.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1342101]

² Dr. Öđr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakóltesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili ABD (Isparta, Türkiye), aliyalkin@sdu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0326-1578

connected to Samsun province, is very important in terms of its historical and geographical location. Havza, which plays a key role in the Turkification of Anatolia and is known as one of the geographies where the foundations of the War of Independence were laid, is an important geographical settlement for these historical reasons. In this context, Havza Dialect has linguistic features that are worth examining among Turkey Turkish dialects. The determination of these features will also reveal the features of the dialectic system. In this article, the general features identified in Havza Dialect will be emphasized, based on the data in the research and analysis study called *Havza Dialect (Introduction-Inspection-Texts-Dictionary)*, which is being prepared to contribute to Turkey Turkish dialects.

Keywords: Turkey Turkish, Turkey Turkish dialects, Samsun, Havza dialect

Giriş

Aynı milleti oluşturan bireyleri birbirleriyle kaynaştırması ve onları birbirlerine sınımsı bağlaması, kültürün en önemli özellikleri arasındadır. Bu bütünlüğü oluşturan ilk ve temel unsur dildir. Dil, kültürün en büyük taşıyıcısıdır. Temel olarak “Aynı dil içinde ses, şekil, söz dizimi ve anlamca farklılıklar gösterebilen, belli yerleşim bölgelerine veya sınıflarına özgü olan konuşma dili” (TDK, 2011, s. 44) şeklinde tanımlanan ağızlar, yazı dili yanında dilin temel niteliklerinden biri olan aktarım özelliğini çok canlı bir biçimde yaşatmaktadır. Ağızlar, bir milletin binlerce yıllık dil ve kültür birikimi olmakla birlikte tarihî geçmişine de ayna tutan bir araçtır.

Türkçe için ağızların konu edilmesini, büyük Türk dilcisi Kâşgarlı Mahmud’a kadar götürmek mümkünse de, o gün de dâhil, çağımıza kadar geçen devre pek aydınlık sayılmaz (Gemalmaz, 1999, s. 5). Türkiye Türkçesi ağızları üzerindeki araştırmaların daha verimli olan dönemi, 1940’tan sonra başlamaktadır. Bu dönemde çok sayıda araştırma yapılmasına karşın hâlâ incelenmemiş/incelenememiş birçok ağız bölgesi bulunmaktadır. Samsun ve yöresi de ağız araştırması kapsamında akademik düzeyde yeteri kadar incelenmemiş alanlardan biridir.

Erdem’e (2006, s. 637) göre Karadeniz’in demografik yapısı en fazla değişen ili olması nedeniyle Samsun, diyalektolojik olarak çalışılması en zor illerin başında gelmektedir. Samsun ve yöresi ağızları üzerine yazı, makale ve çeşitli üniversitelerde yapılmış bitirme tezleri mevcut olsa da bu çalışmalar, akademik ve bilimsel ölçülerden uzak çalışmalardır (Erdem, 2006, s. 639). Samsun’un 17 ilçesinin yalnızca 3’ü üzerine akademik düzeyde ağız çalışması yapılmıştır. Asarcık Ağızı üzerine Erdem (2001), Alaçam Ağızı üzerine Kemik (2019) ve Ladik Ağızı üzerine Özgül (2020)’ün çalışmaları bulunmaktadır.

1071’den sonra 24 Oğuz boyundan en az 23’ü ve öteki Türk boy, soy, kabile ve oymaklarından pek çoğu Anadolu’ya gelip yerleşmişlerdir (Gülensoy, 1988, s. 205-209). Samsun ve yöresi ağızları hakkında tarihî kaynaklar ve yer adları göstermektedir ki yöre ağızlarının oluşumunda burayı mesken tutmuş Karkın, Bayındır, Çavuldur, Çepni, Salur, Eymür, Ala-Yundlu, Yüreğir, İğdir boyları etkili olmuştur (Sümer, 1972, s. 412-450).

Türkiye Türkçesi ağızları içerisindeki yeri, Karahan (2014, s. 167-171) tarafından “Batı Grubu ağızlarının VI. Alt Grubu” olarak gösterilen Havza Ağızı’nı müstakil olarak inceleyen bilimsel anlamda ciddi herhangi bir çalışma henüz yapılmış değildir. Bu makale, Türkiye Türkçesi ağızlarına katkı sunmak amacıyla hazırlanmakta olan *Havza Ağızı (Giriş-İnceleme-Metinler-Sözlük)* adlı yüksek lisans tezinden elde edilen verilere dayanmaktadır.

1. Havza tarihi

Anadolu'nun dünyada ilk medeniyetlere ev sahipliği yapan yerleşim alanlarından biri olduğu bilinmektedir. Büyük şehirlerden en küçük yerleşim birimi olan köylere kadar birçok alanın tarihî geçmişi incelendiğinde temellerin genellikle ilk çağlarda atıldığı görülür. Anadolu'da mevcut yerleşim alanlarının genel yapısının bu nitelikte olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

Orta Anadolu'da yer alan Havza'nın MÖ 2500'lü yıllarda kurulduğu söylenebilir. Burada MÖ 3000-1850 yılları arasında Anadolu'nun İlk Çağ uygarlıklarından olan Hititler hüküm sürmüştür. "Havza" adının Hititlerin Amasya Valisi olan Kavushan'dan kaynaklandığı rivayet olunmakta ve bu ismin zamanla halk ağzında bugünkü şeklini aldığı ileri sürülmektedir (Havza Kaymakamlığı, 2003, s. 2). MÖ 2000'li yıllarda Kızılırmak ve Yeşilirmak deltaları arasında kurulmuş olan Havza'nın tarihi, Hitit Uygarlığı Dönemi'ne uzanmaktadır. Samsun'un MÖ VII. yüzyılda İonyalılarca kurulmasından sonra bölge, Miletlerin etki alanına girmiş, daha sonra Kafkaslardan gelen Kimerlerin istilasına uğramıştır. Yapılan savaşlar sonucunda önce Persler tarafından idare edilmiş, Büyük İskender'in Anadolu'yu istilasından sonra Bizans İmparatorluğu'na dâhil olmuştur (Havza Kaymakamlığı, 2003, s. 4).

Zekeriya bin Mahmud el-Kazvini, *Asari'l-Bilâd* adlı kitabında 1050 yılında meydana gelen bir depremden söz ederken depreme uğrayan yerleşim yerinin adı olarak "Ancere" kelimesini kullanmıştır. Tarihî belgelere göre "Ancere" adının "Hancere" veya "Hanceze" olduğu kabul edilmektedir (Havza Kaymakamlığı, 2003, s. 2). Ancere kasabasının Havza'nın şimdiki yerine göre hamamın batı tarafında düz bir yerde olduğu anlaşılmaktadır (Abdî-zâde Hüseyin Hüsameddin, 2007, s. 198). 1174'ten sonra yazılmış vesikalarda kasabanın adının "Havize" ve "Hevize" olarak geçtiği, 1524'ten sonra yazılan resmî yazılarda ise "Havza" şeklinde kayıtlı olduğu görülmektedir. "Havize" adının, eski "Hancere" isminin Türklerin dilinde değişikliğe uğrayarak yerleşmiş yanlış bir şekli olduğu, bunun sonradan "Havza" şekline geldiği zannedilmektedir (Havza Kaymakamlığı, 2003, s. 2). "Havza" adı, ağırlıklı bir şekilde 930 veya 1245'ten sonra kullanılmaya başlanmıştır (Havza Kaymakamlığı, 2003, s. 3).

Havza, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türk hâkimiyetine girmiş ise de Haçlı Seferleri sırasında sık sık el değişirmiştir. XIII. yüzyılda Selçukluların eline geçen bölge, Selçuklu Devleti'nin çöküşünden sonra Canik Beyliği'ne ve daha sonra da 1414'te Osmanlı yönetimine geçmiştir (Yücel, 2001, s. 2.). Osmanlı Dönemi'nde Havza ilk fethedildiği zaman buraya Türk aşiretlerinden Gidürlü, Çarıklı ve Kanıklı aşiretleri yerleştirilmiş olduğundan bugün bazı köyler bu isimler ile anılmaktadır. Havza'nın o gün için 50 kadar köyü, 30 bin civarında nüfusu olup Halyas, Kamlık, Gidürlü ve Simre isimleriyle 4 nahiyesi bulunmaktadır (Abdî-zâde Hüseyin Hüsameddin, 2007, s. 202). Amasya'nın Osmanlı Dönemi'nde şehzadelerin yetiştirildiği ve devlet yönetiminde tecrübe sahibi olmalarının sağlandığı bir şehir hüviyetinde olması, Havza'nın önemini de artırmıştır. 1881'e kadar bir kadı ve müftü tarafından yönetilen Havza, 1882'de kaymakam ve belediye başkanı tarafından yönetilen bir ilçe hâline getirilmiştir (Havza Kaymakamlığı, 2003, s. 8).

Şemseddin Sâmi, 1888'de yayımlanan eserinde Havza nüfusunun 1000 civarında olduğunu, kazada birkaç han ile 20 dükkânın faaliyet gösterdiğini ve haftada bir kere kurulan pazar bulunduğunu yazmaktadır. Hanların ve haftalık pazarın varlığı, kaphcanın ekonomik hayata getirdiği canlılığın sonucudur. Şemseddin Sâmi, Havza'nın ormanlar ortasında ve pek güzel bir arazide kurulduğunu, yeni açılan Bağdat Caddesi sayesinde bir taraftan Amasya ve Sivas'a diğer taraftan Samsun'a bağlantı kurulduğunu belirtmektedir (Şemseddin Sâmi, 1888'den aktaran Kuzucu, 2013, s. 333).

Abdî-zâde Hüseyin Hüsameddin'in eserinde (2007, s. 199) Havza hakkında şu bilgiler yer almaktadır: Havza kasabası, Ters Akan Irmağı'nın batı tarafında küçük bir şehir olup eskiden kaza merkezi olduğu hâlde artık büyük bir mahalle konumundadır. Kasabanın batı tarafında yüksek bir yerde bulunan kaplıca suyu gayet sıcak olup eskiden beri akmaktadır. Bu su, insan vücudunda meydana gelen cilt hastalıklarına faydalı olduğundan mayıs ve haziran aylarında etraftan pek çok ziyaretçisi vardır. Halkın buraya akın akın geldiğini gören Türkler, bu kaplıcanın olduğu yerde hamam, imaret ve misafirhane gibi ziyaretçilerin ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri binalar yaptırmışlardır. Bugün halk dilinde Sadi Paşa Hamamı, bunlardan önce de Sultan Mesud Hamamı demekle meşhur olan hamamı yaptırmışlardır. Bu hamamın şekline ve inşa tarzına bakılırsa bunun Selçuklu eserlerinden olduğu anlaşılır. Hamamın 665 tarihlerinde mevcut olması hasebiyle Sultan Mesud tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir. Hiçbir tarafında hamamın kimin tarafından ve ne zaman yaptırıldığına dair bir yazıt bulunmamaktadır. Yalnız Sadi Paşa tarafından vakfedildiği kaydedilmiştir.

Millî Mücadele'nin başlangıç ve en önemli bölümlerinden birini Havza oluşturur. Yeni bir Türk devleti kurmak amacıyla 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, 25 Mayıs 1919'da Havza'ya gelmiştir. Havza'da kaldığı 18 günlük süre içerisinde Kurtuluş Savaşı'nın temellerini atan Mustafa Kemal, Millî Mücadele bakımından son derece önemli işler gerçekleştirmiştir. İlk marş Havza yollarında okunmuş, ilk Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti burada kurulmuş, Kurtuluş Savaşı'nın ilk genelgesi olan Havza Genelgesi burada yayımlanmış, İzmir'in işgaline karşı ilk protesto mitingi burada düzenlenmiş, Amasya Genelgesi'nin temelleri de burada atılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, rahatsız olarak geldiği ilçede hem Millî Mücadele'nin temellerini atmış hem de ilçenin şifalı kaplıcalarında sağlığına kavuşarak buradan ayrılmıştır (Havza Kaymakamlığı, 2003, s. 11-16).

2. Havza Ağzı'nın genel özellikleri

Dil verileri ve sözlüksel bağlamı yönüyle daha önce kapsamlı bir şekilde çalışılmamış olan Havza Ağzı, Türkiye Türkçesi ağızları içerisinde incelenmeye değer dil özellikleri taşımaktadır. *Havza Ağzı (Giriş-İnceleme-Metinler-Sözlük)* adlı çalışmada yöre ağzı ile ilgili olarak tespit edilen genel özellikler şöyle sıralanabilir:

1. Yazı dilinde bulunan sekiz ana ünlüden başka [á], [â], [ä], [è], [ê], [í], [î], [î̇], [ó], [ò], [ô], [ú] alt ses birimleri de kullanılmaktadır.
2. Yazı dilinde olan yirmi bir ünsüzün yanı sıra [Ç], [ç], [F], [ğ], [h], [K], [ŋ], [P], [S], [Ş], [T] alt ses birimleri de bulunmaktadır.
3. [è] ünlüsünün tespit edildiği iki örnek vardır: *gèdenler* "gidenler" (2/17), *èlif* "lif" (30/27).
4. [ä] ünlüsünün kullanımı yaygındır: *älerinden* "ellerinden" (27/78), *ällah* "Allah" (44/2), *ällerin* "ellerin" (5/107), *ällerünü* "ellerini" (4/32), *älli* "elli" (15/2) ~ *ällü* "elli" (47/29), *ämeliyetliyin* "ameliyatlıyım" (43/8), *ämma* "ama" (42/94), *dicäg* "diyecek" (46/16), *utandriyän* "utandırıyor sun" (44/87).

5. Tarihi ve çağdaş lehçelerde varlığı kanıtlanmış olan birincil uzun ünlüler³, Havza Ağzı'ndaki şu kelimelerde düzenli olmamakla birlikte korunmaktadır: *āşlk* (4/42), *bāş* (44/1), *çök* (3/62), *ün* (6/53), *vār* (18/20), *yög* (18/58).

6. Yöre ağzında, çeşitli ses olayları (erime, büzülme, derilme vb.) ile vurgu ve tonlamaya bağlı olarak ortaya çıkan ikincil uzun ünlüler de bulunmaktadır. Bu tip uzunluklar, özellikle /ğ/, /h/, /l/, /r/, /v/, /y/ gibi ünsüzlerin yanlarındaki ünlülerin açıklığı içinde kaybolmaları sonucu oluşmaktadır: *sabānan* “sabahleyin” (24/75), *çā* “çağ” (25/20), *pıçānan* “bıçakla” (26/39); *erzām* “erzağımı” (33/59), *ācın* “ağacın” (34/44), *ufām* “ufağım” (41/42), *ırmāna* “ırmağına” (42/29); *gazandū* “kazandığı” (19/31), *kemū* “kemiği” (45/80), *yapabüldü-gada* “yapabildiği kadar” (22/43), *güçü* “küçüğü” (22/43); *ep̄y* (48/47), *adīm* (1/5), *bunlarī* (21/11).

7. Uzun ünlülerin yanında kısa telaffuz edilen ünlülere de rastlanmaktadır: *eşyāsı* “eşyası” (26/27), *hesābı* “hesabın” (41/57); *cenāzel̄erde* “cenazelerde” (12/6), *semav̄er* “semaver” (29/3); *ramazan_ayında* “Ramazan ayında” (1/83), *yufkayı* “yufkayı” (28/29).

8. Havza Ağzı'nda hem alçalan hem yükselen hem de eşit ikiz ünlüler yer almaktadır: *dav̄l* “davul” (34/20), *bebēin* “bebeğin”, *yoyurt* “yoğurt” (1/35); *yıçardın* “yığardı” (44/7), *çoğldı* “çoğaldı” (5/86), *tavūa* “tavuğa” (1/17); *gıraçtlı* “kravatlı” (16/38), *bahalılığundan* “pahallılığından” (45/29), *iyüüü* “iyiyiz” (47/2).

9. Damak uyumu, ilerleyici ve gerileyici ünlü benzeşmesi yollarıyla sağlanabilmektedir: *arazımız* “arazimiz” (8/123), *hadı* “haydi” (8/176), *boğun* “bugün” (19/18), *zahmath* “zahmetli” (3/77), *sahıbı* “sahibi” (8/100); *nufustan* “nüfustan” (2/41), *eteşte* “ateşte” (31/25), *denedük* “taneydik” (10/20), *mehleye* “mahalleye” (18/50).

10. Yöre ağzında, {-(X)yor} şimdiki zaman eki ile {+ki} aitlik ekinin ölçünlü Türkiye Türkçesinden farklı olarak -uyumsuz biçimleri de olmakla birlikte- uyuma girebildiği örneklerine rastlanmaktadır: *geliyem* “geliyorum” (6/18), *biliyen mi* “biliyor musun” (6/19), *görüye* “görüyor” (6/45), *görmüye* “görmüyor” (18/17), *yatiye* “yatıyor” (18/28), *çekdürüye* “çektiriyorsun” (19/21), *istiye* “istiyor” (19/349), *ediye* “ediyor” (37/17), *benziye* “benziyor” (37/99), *ayrılye* “ayrılıyor” (44/44), *yaşıye* “yaşıyor” (45/16); *yoğarıki* “yukarıdaki” (9/26).

11. Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda rastlanan ve Batı Grubu ağızlarının bir kısmı için karakteristik bir özellik olan diş ve diş eti ünsüzlerinin sistemli ve yoğun biçimde sebep olduğu ünlü incelmeleri (Karahana, 2014, s. 123-124) ile Batı Grubu ağızlarının bir bölümünde düzenli ve kurallı olarak görülen arka damak ünsüzlerinin sebep olduğu ünlü kalınlaşmaları (Karahana, 2014, s. 118-120), damak uyumsuzluğuna sebep olmaktadır. Havza Ağzı'nda da bu tip incelmeler ve kalınlaşmalar neticesinde meydana gelen damak uyumsuzluğu örnekleri görülmektedir: *anehteri* “anahtarı” (39/21), *būdey* “buğday” (19/23), *bureye* “buraya” (31/109), *dayisi* “dayısı” (8/144), *saliye* “salıya”, *tarlesinde* “tarlasında” (32/22); *buyúk* “büyük” (8/134), *duğnunü* (13/17), *ekmāmı* “ekmeğimi” (5/79).

12. Ölçünlü Türkiye Türkçesinde dudak uyumuna bağlı olmayan bazı sözcüklerin yanı sıra şimdiki zaman eki ve aitlik eki, yöre ağzında az sayıda örnekte uyuma girebilmektedir: *çıbına* “çubuğuna” (9/19),

³ bk. Tekin, 1975; Tuna, 1960; Korkmaz, 1995, s. 443-458.

pamug “pamuk” (31/116); *bitiye* “bitiyor” (19/41), *sayıydın* “sayıyordun” (30/17), *çalıylar* “çalıyorlar” (30/40), *demüñkü* “deminki” (22/62).

13. Eskiçil şekillerin korunması, ünlü yuvarlaklaşması vb. nedenlerle hem Türkçe hem yabancı kökenli kelimelerin bir bölümü dudak uyumuna girmez: *ağurlaştı* “ağırlaştı” (2/51), *atmuş* “altmış” (33/8), *ayakkabuyu* “ayakkabıyı” (18/33), *değül* “değil” (4/9), *eskü* “eski” (8/96), *ällü* “elli” (47/29), *gadunun* “kadının” (36/13), *gapuları* “kapıları” (4/57), *hiçbü şeyne* “hiçbir şeyine” (4/56), *kendüme* “kendime” (2/91), *saru* “sarı” (19/24), *yahundu* “yakındır” (36/6), *yalhuz* “yalnız” (6/9); *ahura* “ahıra” (13/6) [← Far. *āhūr*], *dervüş* “derviş” (42/69) [← Far. *derviş*], *devür* “devir” (24/58) [← Ar. *devr*], *kevgürden* “kevgirden” (3/36) [← Far. *kefgür*], *misafürümüze* “misafirimize” [← Ar. *musāfir*], *partü* “(siyasi) parti” (54/71) [← Fr. *parti*], *şehürde* “şehirde” (7/98) [← Far. *şehir*], *temüzletim* “temizledim” [← Ar. *temyüz*].

14. Havza Ağzı'nda çeşitli sebeplere bağlı olarak çok sayıda ekte dudak uyumsuzluğu göze çarpmaktadır. Uyumsuzluğun en önemli sebebi, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesindeki yuvarlak ünlülü şekillerin⁴ korunmasıdır: *dişlerümde* “dişlerimde” (7/109), *elünnden* “elinden” (42/147), *ällerünü* “ellerini” (4/32), *işimüzü* “işimizi” (5/84), *annemüñ* “annemin” (18/8), *babamunan* “babamla” (7/117); *hastaluk* “hastalık” (7/4), *çeşitlü* “çeşitli” (21/20), *terbiyesüzlüg* “terbiyesizlik” (22/42), *tarihçüydüg* “tarihçiydik” (33/10), *biricük* “biricik” (22/43), *dakusu* “takısı” (32/28), *delüklü* “delikli” (5/82), *yatur* “yadır” (8/58), *gelün* “gelin” (4/69), *sayulu* “sayılı” (32/36), *çalgu* “çalgi” (23/31), *sıhüntuya* “sıkıntıya” (8/69); *çekdü* “çektü” (8/163), *sevdiük* “sevdiük” (4/67), *ekdüle* “ektiler” (18/22), *gelürüm* “gelirim” (3/15), *galu* “kalır” (4/39), *ekerük* “ekeriz” (8/77), *verüle* “verirler” (4/22), *gelüse* “gelirse” (3/125), *gaçmuş* “kaçmış” (39/72), *gelsün* “gelsin” (31/80), *vardu* “var idi” (7/87); *getürüncü* “getirince” (7/67), *Pişirüp* “pişirip” (12/60), *getüdü gibi* “getirdiği gibi” (42/56), *yapabüldü-gadar* “yapabildiği kadar” (20/18), *erdünden* “erdiğinden” (2/46), *geldükten sona* “geldikten sonra” (2/10), *didüğüm* “dediğim” (22/62); *dakulurlardu* “takılırlardı” (28/35), *geçündümek* “geçindirmek” (8/31), *atturusunuz* “attırırsanız” (21/43).

15. Ünlü-ünlü veya ünlü-ünsüz etkileşimi sonucu neredeyse bütün ünlüler; ön, iç ve son seslerde birbirleriyle değişebilmektedir: *ehtiyarları* “ihtiyarları” (12/56), *eteşte* “ateşte” (31/25), *olüm* “ölüm” (8/36); *anehteri* “anahtarı” (39/21), *çerek* “çörek” (1/50), *divam* “devam” (32/42), *dukuz* “dokuz” (39/27), *ekmāmu* “ekmeğimi” (5/79), *gunler* “günler” (7/40), *nasıb_itsin* “nasip etsin” (8/176), *ölü_bök* “öyle pek” (1/73), *sinin* “senin” (31/102), *traftan* “taraftan” (18/17); *ayçiçä* “ayçiçeği” (2/48), *kirle* “kirli” (31/17), *gibü* “gibi” (7/60), *bü* “bir” (31/81).

16. Yöre ağzında iç seste ünlü düşmesinin bolca örneği bulunmaktadır: *dağlırdı* “dağılırdı” (15/44), *doyrucak* “doyuracak” (9/26), *ilerde* “ileride” (2/35), *iyce* “iyice” (3/32), *köymüzde* “köyümüzde” (15/6), *yüğrusun* “yoğurursun” (26/49).

17. Kalıcı veya geçici birleşik yapıli kelimelerde geçişme ve birleşme hadiseleri⁵ gerçekleşmektedir: *böle* “böyle” (1/91), *cumartesi_ğün* “cumartesi günü” (1/59), *şöle* “şöyle” (1/91); *napicān* “ne yapacaksın” (11/63), *napicug* “ne yapacağız” (31/9).

18. Ulama hadisesi yaygın olarak görülmektedir: *bahÇáyınan_ürāşim* “bahçeyle uğraşıyorum” (1/11), *çoğ_emme* “çok ama” (31/6), *çok_küzel* “çok güzel” (52/60), *eħmeg_gavgası* “ekmek kavgası” (21/57), *ekiP_bıçiyoS* “ekip biçiyoruz” (37/26), *ilaş_aldım* “ilaç aldım” (18/61), *kirh_üç* “kırk üç”

⁴ krş. Yıldız-Yalkın, 2021, s. 53-59; Kartalhoğlu, 2011, s. 237-487.

⁵ Yıldız (2015, s. 248-249)'a göre Türkiye Türkçesi ağızlarında ve edebi eserlerde sıkça görülen *nideyim, n'olur, n'eyle-* gibi geçici birleşiklerdeki fonetik hadise, “ulanma (liaison)” terimiyle karşılanabilir.

(43/36), *neylen_ alacān* “neyle alacaksın” (31/85), *üç_ Çocüm* “üç çocuğum” (37/75), *yüz_ Seksen* “yüz seksen” (2/102).

19. Havza Ağzı'nda, yazı dilinden farklı görünüm sergileyen ötümlüleşme ve yarı ötümlüleşme örneklerine sıklıkla rastlanmaktadır: *ceşme* “çeşme” (5/14), *coluyn* “çoluğun” (46/15), *dadı* “tadı” (5/6), *danuştuk* “tanıştık” (4/64), *darla* “tarla” (17/72), *dopukları* “topukları” (5/11), *duz* “tuz” (5/76), *gara* “kara” (15/12), *gaş* “kaş” (7/90), *gat* “kat” (4/46), *gatık* “katık” (6/37), *geçi* “keçi” (2/69), *gırk* “kırk” (4/78), *gişi* “kişi” (17/76), *gocaman* “kocaman” (6/80), *gova* “kova” (26/42), *guru* “kuru” (7/41), *zabah* “sabah” (1/8), *zebzece* “sebzece” (28/55), *zopa* “sopa” (34/23); *adeş* “ateş” (5/11), *icme* “içme” (46/20), *korgma* “korkma” (18/5); *oruc* “oruç” (1/83), *şubad* “şubat” (11/83); *Kadar* “kadar” (24/51); *dülbenTimi* “tülbendimi” (7/16), *seFer* “sefer” (2/89); *çocuK* “çocuk” (24/22), *gurutuyoS* “kurutuyoruz” (6/40), *nufuS* “nüfus” (2/111), *topladıK* “topladık” (29/11).

20. Çok sistemli olmamakla birlikte ünsüz benzeşmeleri meydana gelmektedir: *annadıñ mı* “anladın mı” (42/28), *dünnada* “dünyada” (22/107), *fasille* (1/22) ~ *fasülle* “fasulye” (42/53), *mılaş_ üssüne* “milyar üstüne” (47/30), *ölle* “öyle” (7/78), *sandelle* “sandalye” (35/9), *yimmi beş* “yirmi beş” (28/116).

21. Havza Ağzı'nda geniş zaman bildirme 1. teklik kişi yaygın olarak {+(y)Xm} olmakla birlikte ekin {+(y)Xn} biçimine de rastlanmaktadır: *çakıralanhyum* “Çakıralanhyım” (22/22), *geliniyim* (19/4), *iki nufuSum* “iki nüfusum” (2/110), *mutluyum* (10/8), *yaşındayum* “yaşındayım” (6/12); *âmeliyetliyin* “ameliyathım” (43/8), *köylüyün* “köylüyüm” (44/16), *yaşındayın* “yaşındayım” (44/15).

22. Zamir kökenli 1. çokluk kişi eki ile geniş zaman bildirme 1. çokluk kişi eki, Batı Grubu ağızlarının bir bölümünde olduğu gibi Havza Ağzı'nın da içinde bulunduğu VI. alt grupta {-(X)K} şeklindedir. Havza Ağzı'nda Bekdiğin, Kale, Ereli ve Başpelit Mahalleleri başta olmak üzere fiil çekimlerinde 1. çokluk kişi eki olarak daha çok {-(X)K} biçimi kullanılmaktadır: *bilmeg* “bilmeyiz” (32/26), *çıharucug* “çıkacağız” (31/67), *çovallaycug* “çuvallayacağız” (43/12), *ekük* “ekiyoruz” (30/20), *galkıyok* “kalkıyoruz” (1/8), *gidmişüg* “gitmişiz” (35/40), *göstermeyük* “göstermiyoruz” (22/6), *örtürük* “örteriz” (5/50), *yapıcuk* “yapacağız” (28/34), *yapıyuk* “yapıyoruz” (7/50), *yirük* “yeriz” (3/11). Geniş zaman bildirme 1. çokluk kişi eki ise Beyköy, Dereköy, Kocapınar ve Mısmılağaç Mahallelerinde genellikle {-(X)K} şeklindedir: *aynıyug* (18/5) ~ *aynıyug* “aynıyız” (22/36), *iyük* “iyiyiz” (8/9), *ireçberüg* “rençberiz” (43/13), *kişiyük* “kişiyiz” (39/21), *koyluyük* “köylüyüz” (27/43), *rahatuk* “rahatız” (8/119), *susuzug* “susuzuz” (35/21), *toplumug* “toplumuz” (41/85), *üzgünüg* “üzgünüz” (37/79).

23. Başpelit ve Ereli Mahallelerinde şimdiki zaman üzerine ek-fiilin görülen geçmiş zamanı getirilmesiyle oluşturulan birleşik yapı fiil çekimlerinde sonda genellikle /ŋ/ ünsüzü⁶ bulunmaktadır: *çılıydıñ* “çalıyordu” (22/30), *gelidiñ* “geliyordu” (22/30), *geliydiñ* “geliyordu” (30/30), *gididiñ* “gidiyordu” (22/30), *oluyduñ* “oluyordu” (28/15).

⁶ Türkiye Türkçesi ağızlarında, fiillerin teklik 3. kişi çekimlerinde görülen /-n/ sesi, bazı araştırmacılar tarafından “ünsüz türemesi” olarak değerlendirilirken bazı araştırmacılar tarafından “zamir n'si”, “zamir ünsüzü”, “iyelik zamiri n” gibi farklı terimlerle adlandırılan /n/ sesi ile ilişkilendirilmektedir (Dinar, 2015, s. 158-162). Aslında Ana Altayca iyelik ifade eden 3. kişi zamiri *in morfeminin bir kalıntısı olan bu ses, Türkiye Türkçesi ağızlarında teklik 3. kişiyi gösteren bir ek durumundadır (Pekacar & Erdem Uçar, 2012, s. 230-234). Bu sesin türeme bir ses olmadığını belirten Dinar (2015)'in tespitlerine göre Batı Grubu ağızlarında çok yaygın olarak kullanılıp Doğu ve Kuzeydoğu Grubu ağızlarında hiç görülmeyen “-DI(n)” yapısı, Türkiye Türkçesi ağızlarının sınıflandırılmasında kullanılabilir bir ölçüt olarak ortaya konulmuştur. Çok daha sınırlı bir kullanıma sahip olan “-DI(ŋ)” yapısı ise Türkiye Türkçesi ağızlarında yaygın olarak kullanılan [ŋ] sesinin teklik 3. kişilerde -özellikle Batı Grubu ağızlarında örneksene yoluyla- /n/ sesinin yerine kullanılmasıyla ilgilidir (Dinar, 2015, s. 165).

24. Şimdiki zaman eki, Havza Ağzı'nda karakteristik özelliklerde farklı kullanımlara sahiptir:

Ekin geniş ünlülü {- (X)y_o} ve {- (X)y_A} biçimleri; Bekdiğin, Karahalil, Demiryurt, Dereköy, Karameşe, Aslançayır, Ereli, Sivrikese ve Yenimescit Mahallelerinde daha yaygın olarak kullanılmaktadır: *aħıyo* “akıyor” (11/54), *alıyom* “alıyorum” (11/53), *eki_{yolar}* “ekiyorlar” (16/5), *gouşu_yo* “konuşuyor” (27/33), *örüyóñ* “örüyorsun” (30/27), *yapmıyo* “yapmıyor” (12/62), *yazıyō* “yazıyor” (2/40); *bitiye* “bitiyor” (19/41), *çekdüriyeñ* “çektiriyorsun” (19/21), *getüriye* “getiriyor” (45/23), *görüye* “görüyor” (6/45), *görmıye* “görmüyor” (18/17), *gullanıyem* “kullanıyorum” (20/23), *guruduyey* “kurutuyorsun” (19/21), *yağıye* “yaşıyor” (46/69), *yaşıyam* “yaşıyorum” (19/10), *yepiyem* “yapıyorum” (19/12).

Ekin dar ünlülü {- (X)y_U} biçiminin çoğunlukla Bekdiğin, Beyköy, Demiryurt, Başpelit, Kamlık ve Kocapınar Mahallelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir: *alıyū* “alıyor” (2/41), *duruyū* “duruyor” (1/40), *dutüyū* “tutuyor” (1/83), *ediyūk* “ediyoruz” (8/76), *gidiyüg* “gidiyoruz” (41/30), *gurutüyüz* “kurutuyoruz” (1/41), *unuduyūm* “unutuyorum” (5/96), *ıraşıyuk* “uğraşıyoruz” (25/7), *yapıyū* “yapıyor” (28/52). Özellikle Bekdiğin, Kale, Demiryurt ve Başpelit Mahallelerinde ekin dar ve uzun ünlülü [-i], [ū] ve [-ū] biçimlerine de rastlanmaktadır: *açī* “açıyor” (1/85), *ateşlenīm* “ateşleniyorum” (5/14), *çalışīm* “çalışıyorum” (2/77), *eziñ* “eziyorsun” (3/34), *garışmī* “karışmıyor” (4/56), *gaynatīm* “kaynatıyorsun” (3/31), *geliler* “geliyorlar” (2/73), *girīm* “giriyorum” (7/37), *tanışī* “tanışıyor” (4/19), *uğraşım* “uğraşıyorum” (14/7), *yapīler* “yapıyorlar” (1/63), *yemā_yidirīm* “yemeği yediriyorum” (1/12); *duyūm* “duyuyorum” (17/87); *dökūk* “döküyoruz” (5/44), *ekūk* “ekiyoruz” (3/20), *güdū* “güdüyor” (7/16), *verūk* “veriyoruz” (5/85).

Şimdiki zaman üçüncü teklik kişi eki, başta Bekdiğin, Karahalil, Başpelit ve Kamlık Mahallerinde olmak üzere {- (X)y} biçiminde görülmektedir: *aray* “arıyor” (26/10), *ayrīlīy* “ayrılıyor” (1/100), *bulūy* “buluyor” (22/92), *duruy* “duruyor” (3/47), *geliy* “geliyor” (34/13), *gilīy* “kılıyor” (1/84), *okūy* “okuyor” (26/30), *soruy* “soruyor” (14/28), *yapıy* “yapıyor” (28/61), *yaşāy* “yaşıyor” (5/31), *yollay* “yolluyor” (25/35), *yükle_y* “yükliyor” (4/52).

Şimdiki zaman çekiminde çokluk 1. kişi eki; daha yaygın olarak Bekdiğin, Kale, Ereli, Beyköy, Demiryurt ve Başpelit Mahallelerinde {+(X)K} biçimindedir: *ediyū k* “ediyoruz” (8/76), *galkıyok* “kalkıyoruz” (1/8), *geçiniyug* “geçiniyoruz” (17/59), *haşlayūk* “haşlıyoruz” (12/71), *satuyug* “satıyoruz” (43/28), *söylüyūk* “söylüyoruz” (2/45), *yapmāyūk* “yapmıyoruz” (3/56), *yiyüg* “yiyoruz” (22/12).

Bekdiğin, Kale, Demiryurt, Yenice, Başpelit ve Kamlık Mahallelerinde şimdiki zamanın teklik 3. kişi olumsuz çekiminin {-mAy} biçiminde olduğu tespit edilmiştir: *bilmđy* “bilmiyor” (5/31), *çıkmay* “çıkılmıyor” (2/79), *dönmey* “dönmemiyor” (8/39), *dudmay* “tutmuyor” (31/18), *durmay* “durmuyor” (21/49), *gelmey* “gelmiyor” (16/27), *ödümey* “ödemiyor” (24/66), *yemey* “yemiyor” (31/36), *yürümey* “yürümüyor” (7/47).

Karahan, *Anadolu Ağzılarının Sınıflandırılması* adlı eserinde Havza ve Lâdik dışındaki Samsun ağzılarını Batı Grubu ağzılarının V. alt grubunda değerlendirmektedir (2014, s. 167). Havza Ağzı'na ise Lâdik (Samsun), Amasya, Tokat, Sivas; Şebinkarahisar, Alucra (Giresun); Mesudiye (Ordu), Malatya merkez, Hekimhan, Arapgir ağzılarıyla birlikte Batı Grubu ağzılarının VI. alt grubunda yer vermektedir (2014, s. 167). Bu gruba ait ağız özellikleri, Havza Ağzı'na ait verilerle karşılaştırarak şöyle değerlendirilebilir:

VI. Alt Grup Ağızlarının Özellikleri (Karahan, 2014, s. 168-171)	Havza Ağızının Özellikleri
[ó], [ú] ünlüleri ile [ɨ], [ɪ], dip damak /g/ ünsüzü bu ağızlarda duyulur.	Dip damak /g/ ünsüzü dışında geçerlidir: <i>bóğün</i> “bugün” (39/17), <i>örüyöñ</i> “örüyorsun” (30/27); <i>gún</i> “gün” (40/40), <i>ekiyúg</i> “ekiyoruz” (42/41); <i>gırh</i> “kırk” (42/42), <i>yoh</i> “yok” (14/2); <i>goñşu</i> “komşu” (15/41), <i>oñ</i> “on” (16/24).
Ünlü yuvarlaklaşması genellikle yoğundur.	Örnekleri bulunmakla birlikte çok karakteristik bir özellik değildir: <i>bobasın</i> “babasının” (8/138), <i>bü</i> “bir” (31/81), <i>gibü</i> “gibi” (7/60), <i>kevgürden</i> “kevgirden” (3/36), <i>müsafimiz</i> “misafirimiz” (12/78), <i>öñü</i> “öyle pek” (1/73), <i>şehürde</i> “şehirde” (7/48).
Ön damak ünsüzü /k/, iç ve son seslerde ince ünlülerin yanında orta damağa kayarak ünlü-ünsüz uyumsuzluğuna sebep olur.	Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamıştır.
Ön ve art damak /g/ ünsüzleri, ön seste ünlü ile biten bir kelmeden sonra sızıcılışarak düşer.	Bir örnekte tespit edilmiştir: <i>bi_ünde</i> “bir günde” (46/19).
Zamir kökenli 1. şahıs ekleri “-ım/-im,-ık/-ik/-ıñ”tır.	Kullanım, genel itibarıyla bu yöndedir: <i>dõmuşum</i> “doğmuşum” (24/11), <i>gıırım</i> “kılarım” (3/14); <i>gaynaturuk</i> “kaynatırız” (4/83), <i>yerleşmişük</i> “yerleşmişiz” (2/12); <i>duymuyoh</i> “duymuyoruz” (17/50).
Teklik 1. şahıs emir eki, yazı dilinde olduğu gibidir.	Varyantları olmakla birlikte benzerlik gösterir: <i>alıym</i> “alayım” (31/47), <i>bakayım</i> (6/23), <i>cevaplayım</i> “cevaplayayım” (6/23).
İstek eki “-a/-e”, genellikle çokluk 1. şahıslarda kullanılır.	Geçerli bir tespittir: <i>bineg</i> “binelim” (43/68), <i>demleyek</i> “demleyelim” (11/4), <i>gidek</i> “gidelim” (12/13), <i>işedek</i> “işetelim” (5/8).
Havza, Amasya, Sivas (Gürün, Divriği ve Kangal hariç) ve Tokat ağızlarında art damak ünsüzü /ğ/'nin sebep olduğu “e>á, a” değişmesi görülür.	Yaygın bir değişme değildir, sınırlı sayıda örneği bulunur: <i>ayçiçá</i> “ayçiçeği” (2/48), <i>ekmāmi</i> “ekmeğimi” (5/79).
Lâdik, Havza, Amasya, Tokat (Zile ve Artova hariç) kısmen Mesudiye, Şebinkarahisar, Alucra ve Suşehri ağızlarında /r/ düşmesi görülür.	İç ve son seslerde yaygın olarak görülen bir hadisedir: <i>atuk</i> “artık” (2/45), <i>bigaç</i> “birkaç” (3/74), <i>bilikte</i> “birlikte” (53/27), <i>boşlu</i> “borçlu” (11/69), <i>tuşu</i> “turşu” (3/25); <i>bi</i> “bir” (2/12), <i>hazı</i> “hazır” (28/45), <i>ikişer</i> “ikişer” (7/57), <i>otu</i> “otur” (1/15), <i>va</i> “var” (11/66), <i>ye</i> “yer” (11/15).
Lâdik, Havza, Amasya, Tokat, Mesudiye ve kısmen Sivas ağızlarında şimdiki zaman eki “-yo”dur.	Varyantları olmakla birlikte geçerli bir tespittir: <i>ahıyo</i> “akıyor” (11/54), <i>biliyom</i> “biliyorum” (55/29), <i>ekiyolar</i> “ekiyorlar” (16/5), <i>gazanamıyo</i> “kazanamıyor” (55/31), <i>gouşuyo</i> “konuşuyor” (27/33), <i>yapmıyo</i> “yapmıyor” (12/62).
Lâdik, Havza ve kısmen Amasya ağızlarında “o” zamirinin ünlüsü daralmıştır.	Yaygın olarak görülür: <i>u</i> “o” (8/135), <i>uña</i> “ona” (28/90), <i>uñda</i> “onda” (31/117), <i>unun</i> “onun” (8/138), <i>ununañ</i> “onunla” (8/152).

Tablo-1: Batı Grubu VI. Alt Grup Ağızları ile Havza Ağızının Özelliklerinin Karşılaştırılması

3. Havza'nın alt ağız bölgeleri

Havza Ağızında, yukarıda belirtilen genel özelliklerin dışında, özellikle yörede farklı kullanıma sahip olan şimdiki zaman çekiminin karakterize ettiği üç alt ağız bölgesi belirlenmiştir.

I. Bölge: {- (X)yo} Ağzı

Havza Ağzı'nın asıl ağzıdır. {- (X)yo} şimdiki zaman ekinin Havza ilçesinin her yerinde kullanıldığını görmek mümkündür. Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* adlı eserinde (2014, s. 167), Havza Ağzı'nı Batı Grubu ağızlarının VI. alt grubu olarak değerlendirmektedir. Söz konusu şimdiki zaman ekiyle temsil edilen ağız bölgesi, Karahan (2014, s. 142-143)'ın Havza için verdiği gruba tam olarak uymaktadır.

Bu bölgedeki Bekdiğin, Karahalil, Ereli, Mısmılağaç, Aslançayır ve Sivrikese Mahallelerinde [ä] ünlüsü yaygınlıkla kullanılmaktadır: *älerinden* “ellerinden” (27/78), *ällah* “Allah” (44/2), *ällerin* “ellerin” (5/107), *ällerünü* “ellerini” (4/32), *älli* (15/2) ~ *ällü* “elli” (47/29), *älliği* “elliği” (41/12), *ämma* “ama” (42/94), *ämeliyetliyin* “ameliyatlıyım” (43/8); *dicäg* “diyecek” (46/16), *utandırriyän* “utandırriyorsun” (44/87).

/e/ > [á], /a/ değişmesine bu ağız bölgesi içerisinde yer alan Bekdiğin, Karameşe ve Celil Mahallelerinde rastlanmıştır: *ekmāmu* “ekmeğimi” (5/79), *ayçiçä* “ayçiçeği” (2/48), *süzma* “süzme” (6/37), *sada* “sade” (37/33).

Art damak /k/ ünsüzünün sızıcılığı, diğer ağız bölgelerinde sınırlı olarak görülürken bu bölgede oldukça yaygındır: *hassaslarımış* “hassaslar imiş” (2/26), *hastam* “hastam” (4/6), *hoş buldük* “hoş bulduk” (5/1), *yoħarı* “yukarı” (1/15), *tavuħlarım* “tavuklarım” (1/18), *taħla* “takla” (2/83), *gaħvaltım* “kahvaltım” (3/6), *ayaħlarımđan* “ayaklarımđan” (5/13), *çıħaħ* “çıkalm” (1/3), *yoħ* “yok” (1/14).

/r/ ünsüzünün düşmesi, bu bölgede iç ve son seslerde sıkça görülen bir hadisedir: *atuk* “artık” (2/45), *bilikte* “birlikte” (53/27), *boşlu* “borçlu” (11/69), *gaşulaşığuK* “karşılaştık” (24/53), *tuşu* “turşu” (3/25); *hazı* “hazır” (28/45), *ikişe* “ikişer” (7/57), *otu* “otur” (1/15), *va* “var” (11/66), *ye* “yer” (11/15).

Sivrikese Mahallesi ağzındaki bir örnekte, ön ve art damak /g/ ünsüzleri, ön seste ünlüyle biten bir kelimedenden sonra sızıcılıştır ve düşer: *bi_ünde* “bir günde” (46/19).

Bu bölgedeki mahallelerde zamir kökenli 1. şahıs ekleri {+(X)m}, {+(U)K} / {+(U)h} biçimindedir: *çıħarcam* “çıkarcacağım” (5/20), *dōmuşum* “doğmuşum” (24/11), *gılırım* “kılarım” (3/14); *çıħarucug* “çıkarcacağız” (31/67), *gaynaturuk* “kaynatırız” (4/83), *yapık* “yapıyoruz” (4/4), *yerleşmişük* “yerleşmişiz” (2/12); *duymuyoh* “duymuyoruz” (17/50).

Bölgenin genelinde o zamirinin ünlüsü daralmıştır: *u* “o” (8/135), *uħa* “ona” (28/90), *uħda* “onda” (31/117), *unun* “onun” (8/138), *ununaħ* “onunla” (8/152).

II. Bölge: {- (X)y(U)} Ağzı

Şimdiki zaman ekinin kullanımı bakımından Batı Grubu ağızlarının VI. alt grubundan Malatya, Sivas ve Tokat'ın bazı bölgeleri ile VII. alt grubundan Gaziantep ağızlarıyla (Karahan, 2014, s. 144-145) paralellik göstermektedir. Havza Ağzı'nda bu ağız bölgesine Bekdiğin başta olmak üzere Kale, Beyköy, Karahalil, Demiryurt, Yenice, Başpelit, Ereli, Kamlık, Şeyhali, Celil, Kocapınar ve Mısmılağaç Mahalleleri dâhildir.

Bekdiğin ve Ereli ağızlarında birer örnekte [é] ünlüsüne rastlanmıştır: *gēdenler* “gidenler” (2/17), *ēlif* “lif” (30/27).

Bekdiğin, Kale, Beyköy, Karahalil ve Kamlık ağızlarında ünlü yuvarlaklaşmaları görülmektedir: *bobasının* “babasının” (8/138), *bü* “bir” (31/81), *eşüddüğümüz* “işittiğimiz” (9/12), *gibü* “gibi” (7/60), *kevgürden* “kevgirden” (3/36), *müsafimiz* “misafirimiz” (12/78), *ölü_bök* “öyle pek” (1/73), *şehürde* “şehirde” (7/48).

[ŋ] ünsüzü, ölçünlü Türkiye Türkçesinde varlığını yitirmesine rağmen bu bölgedeki mahallelerde yaygındır: *anŋen* “annen” (5/28), *dedeŋe* “dedene” (1/12), *geziŋ* “geziyorsun” (13/12), *gınasıŋ* “kınasım” (20/13), *gışıŋ* “kışın” (12/40), *havzanıŋ* “Havza'nın” (1/8), *köyüŋ* “köyün” (2/2), *ununanıŋ* “onunla” (14/9), *yalŋuz* “yalnız” (6/9).

Bu bölgedeki Bekdiğin, Beyköy, Başpelit, Mısımlağaç ile III. bölgedeki Dereköy ve Aslançayır ağızlarında geniş zaman bildirme teklik 1. kişi eki yaygın olarak {+(y)Xm} olmakla birlikte ekin {+(y)Xn} biçimine de rastlanmaktadır: *çakıralanıyım* “Çakıralanlıyım” (22/22), *geliniyim* (19/4), *iki nüfusum* “iki nüfusum” (2/110), *mutluyum* (10/8), *yaşındayım* “yaşındayım” (6/12); *ameliyetliyin* “ameliyatlıyım” (43/8), *köylüyün* “köylüyüm” (44/16), *yaşındayın* “yaşındayım” (44/15).

Başpelit ve Ereli ağızlarında şimdiki zaman üzerine ek-fiilin görülen geçmiş zamanı getirilmesiyle oluşturulan birleşik yapı fiil çekimlerinde sonda genellikle [ŋ] bulunmaktadır: *çalıydıŋ* “çalıyordu” (22/30), *gelidiŋ* “geliyordu” (22/30), *geliydiŋ* “geliyordu” (30/30), *gididiŋ* “gidiyordu” (22/30), *oluyduŋ* “oluyordu” (28/15).

Bekdiğin, Karahalil ve Mısımlağaç ağızlarında {-(y)A} istek eki, genellikle çokluk 1. şahıslarda kullanılmaktadır: *bineg* “binelim” (43/68), *demleyek* “demleyelim” (11/4), *gidek* “gidelim” (12/13), *işedek* “işetelim” (5/8).

III. Bölge: {-(X)yA} Ağzı

Daha dar bir kullanıma sahip olan {-(X)yA} ekiyle temsil edilen bu grup, Dereköy başta olmak üzere Demiryurt, Başpelit, Şeyhali, Celil ve Aslançayır Mahallelerinin ağızlarında tespit edilmiştir. Bu ek, Batı Grubu ağızlarının kuzey kesimlerinde yaygın olup II., III. ve V. gruptaki ağızlarda kullanılmaktadır.

Sonuç

Elde edilen verilere göre Havza Ağzı'nın hem bağlı bulunduğu Batı Grubu ağızlarının hem de bu gruba bağlı VI. alt grubun özellikleriyle (Karahan, 2014, s. 115-151, 167-171) büyük oranda örtüştüğü görülmektedir. Bu ağız bölgesini diğer bölgelerden ayıran özellikler şöyle sıralanabilir:

1. [ä] ünlüsünün yaygın olarak kullanılması: *älerinden* “ellerinden” (27/78), *ällah* “Allah” (44/2), *ällerin* “ellerin” (5/107), *ällerünü* “ellerini” (4/32), *älli* “elli” (15/2) ~ *ällü* “elli” (47/29), *ameliyetliyin* “ameliyatlıyım” (43/8), *amma* “ama” (42/94), *dicäg* “diyecek” (46/16), *utandıriyän* “utandıyorsun” (44/87).

2. Art damak /k/ ünsüzünün sızıcılığı: *hassaslarımıŋ* “hassaslar imiş” (2/26), *hastam* “hastam” (4/6), *hoŋ buldük* “hoş bulduk” (5/1), *yoŋarı* “yukarı” (1/15), *tavuhlarım* “tavuklarım” (1/18), *taŋla* “takla” (2/83), *gaŋvaltım* “kahvaltım” (3/6), *ayaŋlarımdan* “ayaklarımdan” (5/13), *çıŋaŋ* “çıkalm” (1/3), *yoŋ* “yok” (1/14).

3. Arka ve orta damak [ɲ] ünsüzünün korunması: *ben* “ben” (8/19), *en* “en” (2/13), *gönşu* “komşu” (12/1), *yalhuz* “yalnız” (6/9).

4. Zamir kökenli 1. şahıs eklerinin genel itibarıyla “-ım/-im,-ık/-ik/-ih” biçimlerinde olması: *dömuşum* “doğmuşum” (24/11), *gılrım* “kalarım” (3/14); *gaynaturuk* “kaynatırız” (4/83), *yerleşmişük* “yerleşmişiz” (2/12); *duymuyoh* “duymuyoruz” (17/50).

5. Şimdiki zaman eki olarak {-(X)yo} biçiminin yanında {-(X)yA}, {-(X)yU}, [-ı̄] / [ū] / [-ü-], {-(X)y} gibi farklı biçimlerin kullanılması: *ahıyo* “akıyor” (11/54), *yapmıyo* “yapmıyor” (12/62), *yazıyō* “yazıyor” (2/40); *bitiye* “bitiyor” (19/41), *görüye* “görüyor” (6/45), *kesiye* “kesiyor” (19/51); *aliyū* “alıyor” (2/41), *unuduıyūm* “unutuyorum” (5/96), *unuduıyūm* “unutuyorum” (5/96); *çalışīm* “çalışıyorum” (2/77), *tanışī* “tanışıyor” (4/19), *duıyūm* “duyuyorum” (17/87), *gūdū* “güdüyor” (7/16); *ayrılıy* “ayrılıyor” (1/100), *yapıy* “yapıyor” (28/61), *yükley* “yükliyor” (4/52).

6. /o/ zahirinin ünlüsünün daralması: *u* “o” (8/135), *uğa* “ona” (28/90), *uğda* “onda” (31/117), *unun* “onun” (8/138), *ununağ* “onunla” (8/152).

Kısaltmalar

Ar.: Arapça

Far.: Farsça

Fr.: Fransızca

TDK: Türk Dil Kurumu

Kaynakça

- Abdî-zâde Hüseyin Hüsameddin Efendi (2007). *Amasya Tarihi* (Cilt I) (M. Aydın & G. Aydın, Ha.). Amasya: Amasya Belediyesi.
- Dinar, T. (2015). Anadolu Ağızlarında, Görülen Geçmiş Zaman ve Dilek-Şart Kipi 3. Teklik Şahıs Çekimlerinde Görülen /n/ Sesi ve Kullanıldığı Bölgeler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (53), 155-199.
- Erdem, M. D. (2001). *Asarcık Ağzı*. Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Erdem, M. D. (2006). Samsun Ağzları. *Geçmişten Geleceğe Samsun* (C. Yılmaz, Haz.) (Cilt 1, s. 637-642). içinde Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi.
- Gemalmaz, E. (1999). Ağız Bilim Araştırmalarının Gerekliliği. *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni*. Ankara: TDK, 4-13.
- Gülensoy, T. (1988). Karadeniz Ağızlarına Toplu Bir Bakış. *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri 1986*. Samsun: OMÜ Eğitim Fakültesi, 205-209.
- Havza Kaymakamlığı (2003). *Havza*. Sivas: Doğan Ofset.
- Karahan, L. (2014). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: TDK.
- Kartalhoğlu, Y. (2011). *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)*. Ankara: TDK.
- Kemik, F. (2019). *Alaçam (Samsun) Ağzı*. Doktora Tezi. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Korkmaz, Z. (1995). Eski Anadolu Türkçesinde Aslı Ünlü (Vocal) Uzunlukları. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar* (Cilt 1, s. 443-458). içinde Ankara: TDK.
- Kuzucu, K. (2013). Osmanlı Döneminde Havza Kaplıcaları ve Kasabanın Sosyo-Ekonomik Gelişimindeki Rolü. *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik* (O. Köse, Ed.) (Cilt 1, s. 323-338). içinde Samsun: Canik Belediyesi Kültür.

- Özgül, A. G. (2020). *Ladik (Samsun) Ağzı*. Doktora Tezi. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Pekacar, Ç. & Erdem Uçar, F. M. (2012). Nevşehir ve Diğer Anadolu Ağızlarında Fiillerin Teklik 3. Şahıs Çekimlerinde /n/ Sesi. 1. *Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri 16-19 Kasım 2011, Nevşehir* (A. Öger, Ed) (Cilt 2, s. 225-235) içinde Ankara: Nevşehir Üniversitesi.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar (Türkmenler)*. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- Tekin, T. (1975). *Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Tuna, O. N. (1960). Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller. *TDAY Belleten 1960*, 213-282.
- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.
- Yıldız, O. (2015). Birleşik Kelimelerde Görülen Fonetik Hadiseler, Terimleri, Tanımları ve Örneklerinin Tasnifi Üzerine. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(8), 231-252.
- Yıldız, O. & Yalkın, A. O. (2021). *Tarihî Türk Lehçeleriyle Karşılaştırılmalı Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ.
- Yücel, S. (2001). *İlk Kıvılcım, M. Kemal Paşa'nın Havza Günlüğü ve Havzalılar*. Samsun: Havza İlçesi ve Köylerine Hizmet Götürme Birliği.